

# عرفان اسلامی

در آینه مطالعات معاصر

حسین شکرآبی

[www.ketab.ir](http://www.ketab.ir)



**عرفان اسلامی**

در آینه مطالعات معاصر

حسین شکرآبی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ دوم: ۱۴۰۱

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

طراح جلد: سیدایمان نوری جفایی

چاپ و صحافی: آرزوی دیدار

سرشناسه: شکرآبی، حسین، ۱۳۴۷-.

عنوان و نام پدیدآور: عرفان اسلامی در آینه مطالعات معاصر / حسین شکرآبی

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۷ ص.

مشخصات ظاهری: ۳۹۷ ص.

شابک: ۴ - ۲۷۶ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: عرفان.

موضوع: فلسفه اسلامی. موضوع: تصوف.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۸ع۴ / ش ۲۸۶ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۸۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۷۲۰۸۴

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهبشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

## فهرست

پیشگفتار..... ۹

مقدمه..... ۱۳

۱. تبیین موضوع و اهمیت و ضرورت آن..... ۱۳

۲. پیشینه تحقیق..... ۱۴

۳. هدف تحقیق و کاربرد آن..... ۱۶

۴. روش تحقیق..... ۱۷

۵. تعریف مسئله و بیان پرسش‌های تحقیق..... ۱۷

۶. فرضیه تحقیق..... ۱۸

۷. نوآوری و نقدهای تحقیق..... ۱۸

۸. ساختار کلی تحقیق..... ۱۹

فصل اول: اصالت و چیستی عرفان اسلامی..... ۲۳

۱-۱. تعریف، موضوع و مسائل..... ۳۹

۱-۲. جنبه‌های عملی و نظری..... ۴۲

۱-۲-۱. کاربردهای اصطلاح عرفان نظری..... ۴۴

۱-۲-۲. کاربردهای اصطلاح عرفان عملی..... ۴۶

۱-۲-۳. عرفان اسلامی، جنبه‌های عملی و نظری..... ۴۸

۱-۳. عرفان عملی و اخلاق..... ۴۹

۱-۴. عرفان نظری و فلسفه الهی ..... ۵۱

۱-۵. عرفان و تصوف ..... ۵۲

### فصل دوم: شناخت عرفانی ..... ۶۱

۲-۱. نقد عقل از دیدگاه عرفا ..... ۶۵

۲-۲. شطحیات ..... ۷۱

۲-۳. ماهیت مکاشفه عرفانی ..... ۷۵

### فصل سوم: مؤلفه‌های اصلی عرفان اسلامی ..... ۸۹

۳-۱. باطن‌گرایی ..... ۹۱

۳-۲. ذوق بودن ..... ۱۰۰

۳-۳. شریعت‌مباری ..... ۱۰۲

۳-۴. تبیین طریق ..... ۱۰۶

### فصل چهارم: مطالعات عرفانی ..... ۱۱۱

۴-۱. مطالعه عرفان در سه ساحت ..... ۱۱۱

۴-۱-۱. تحقیق ..... ۱۱۱

۴-۱-۲. تقریر ..... ۱۱۴

۴-۱-۲-۱. اصناف تقریرگران ..... ۱۱۵

۴-۱-۲-۱-۱. محققین عرفا ..... ۱۱۵

۴-۱-۲-۱-۲. شارحان مدعی تحقیق ..... ۱۱۵

۴-۱-۲-۱-۳. آموزگاران ..... ۱۱۵

۴-۱-۲-۱-۴. حکایتگران ..... ۱۱۶

۴-۱-۳. پژوهش ..... ۱۱۶

۴-۱-۳-۱. ملاحظه‌هایی درباره امکان پژوهش در عرفان ..... ۱۲۰

۴-۱-۳-۲. اقسام مطالعات عرفانی ..... ۱۲۸

۴-۱-۳-۲-۱. عرفان توصیفی ..... ۱۲۹

۴-۱-۳-۲-۲. علم عرفان ..... ۱۲۹

- ۱۳۹..... فلسفه عرفان ..... ۴-۱-۳-۲-۳
- ۱۳۲..... رویکردهای اصلی در مطالعات عرفانی ..... ۴-۱-۳-۳
- ۱۳۲..... پژوهش تاریخی ..... ۴-۱-۳-۳-۱
- ۱۳۶..... نگرش پدیدارشناسانه ..... ۴-۱-۳-۳-۲
- ۱۴۶..... شباهت‌های عرفان و پدیدارشناسی ..... ۴-۱-۳-۳-۲-۱
- ۱۴۹..... وجوه تمایز عرفان و پدیدارشناسی ..... ۴-۱-۳-۳-۲-۲
- ۱۵۱..... مطالعه سنت‌گرایانه ..... ۴-۱-۳-۳-۳
- ۱۵۸..... عناوین مورد توجه عرفان بژوهان ..... ۴-۱-۳-۴
- ۱۵۹..... احیا، تصحیح و مقابله متون عرفانی ..... ۴-۱-۳-۴-۱
- ۱۶۰..... تاریخ تصوف ..... ۴-۱-۳-۴-۲
- ۱۶۰..... آداب و رسوم صوفیه، ملائمه و فتیان (مستحسنان و مراسم) ..... ۴-۱-۳-۴-۳
- ۱۶۱..... مطالعات تطبیقی ..... ۴-۱-۳-۴-۴
- ۱۶۳..... مطالعات خاتمه‌نویسی ..... ۴-۱-۳-۴-۵
- ۱۶۴..... مطالعات مکتوبی ..... ۴-۱-۳-۴-۶
- ۱۶۵..... ترجمه آثار ..... ۴-۱-۳-۴-۷

## فصل پنجم: اجمالی از پیشینه پژوهش‌های نوین درباره عرفان

- ۱۶۹..... اسلامی ..... ۵-۱
- ۱۶۹..... شرق‌شناسان و پژوهش‌های تاریخی و ادبی ..... ۵-۱
- ۲۰۰..... سنت‌گرایان ..... ۵-۲

## فصل ششم: خوانش انتقادی نمونه‌ای از آثار شرق‌شناسان (تصوف

- اسلامی و رابطه انسان و خدا/ رینولد آ. نیکلسون) ..... ۲۰۷
- ۲۰۸..... ۶-۱ نیکلسون و اصالت عرفان اسلامی ..... ۲۰۸
- ۲۱۰..... ۶-۲ فناء، بقاء و حب الهی ..... ۲۱۰
- ۲۱۲..... ۶-۳ خدای شخصی و وحدت وجود ..... ۲۱۲
- ۲۲۰..... ۶-۴ اسلام و حیات عارفانه ..... ۲۲۰
- ۲۲۵..... ۶-۵ مقایسه مولوی و غزالی ..... ۲۲۵

## پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح شکست‌خوردگی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکتب‌های بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث و واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به‌منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی-پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحص و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی-فکری حسب‌الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، برای تحقق هدف‌های زیر فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت، کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق، پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهات القانی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان عرصه دین‌پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

پژوهش حاضر بر اساس فرایند پژوهشی فوق در گروه عرفان تألیف و با عنوان «عرفان اسلامی در آیینہ مطالعات معاصر» به زیور طبع آراسته می‌گردد.

عرفان اسلامی، از ابتدای آشنایی پژوهشگران غربی با معارف شرق، مورد توجه بوده و در این زمینه تألیفات بسیاری صورت پذیرفته است. پژوهش‌های جدید در این حوزه گاه آنچنان مؤثر واقع شده که اساساً تلقی از عرفان و شیوه مطالعه آن را تحت تأثیر قرار داده است.

تحقیق حاضر به طرح برخی ملاحظه‌های شایان توجه در مطالعه عرفان اسلامی می‌پردازد. چپستی عرفان اسلامی و مؤلفه‌های آن، که به نحو اجمالی بدان پرداخته شده، نیز جداسازی ساحت‌های مطالعه عرفان و اصناف مطالعه‌گران، گزارش از پیشینه پژوهش‌های نوین، همچنین خوانش و تبیین انتقادی رویکردهای معاصر در مطالعه عرفان اسلامی، از موارد اهتمام این پژوهش است.

این اثر نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند جناب آقای دکتر حسین شکرآبی است. توفیقات محقق فرهیخته را از خدای سبحان خواستاریم.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه عرفان و ارزیابان محترم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمدجواد رودگر و جناب آقای دکتر بهزاد حمیدیه و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه‌صدر در تولید و بالتندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی نموده و توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم. از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرها و پیشنهادهای سازنده نحویش ما را یاری کنند.

گروه عرفان

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی